

УДК 930.1 (477) «18/19»

«РУКОВОДСТВО ДЛЯ СЕЛЬСКИХ ПАСТЫРЕЙ» ПРО ЦЕРКОВНИЙ СПІВ**Ольга Перепелюк**

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Україна, 20300, Черкаська область, м. Умань, вул. Садова, 2

e-mail: perepelu4ka@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7261-5811>

У статті здійснено аналіз публікацій щотижневика «Руководство для сельских пастырей» за увесь період його виходу, які містять інформацію про церковний спів у храмах Православної церкви Російської імперії середини XIX – початку XX ст.

Ключові слова: церковний спів, історичне джерело, публіцистика, «Руководство для сельских пастырей», духовна освіта, італійський партесний спів

У XIX – на початку XX ст. київські духовні школи зробили помітний внесок у розвиток церковної періодики. Київська духовна семінарія у різні роки займалася підготовкою до друку кількох періодичних видань. Одним із таких був богословсько-публіцистичний журнал «Руководство для сельских пастырей» (далі РдСП), який друкувався 57 років (1860-1917 рр.) за редакцією ректора та мав значну популярність серед читачів. Уже після виходу кількох перших номерів, близько двох тисяч людей здійснило підписку і ця цифра з кожним роком зростала.

Його засновниками були ректор, архімандрит Іоанікій (Руднєв), інспектор архімандрит Феоктист, наставники Ф.І. Лебедінцев, Г.А. Ільїнський та інші [3]. Серед постійних авторів РдСП були такі відомі православні письменники та дослідники як О. Воскресенський, І. Екземплярський, В. Певницький, П. Розанов, Є. Крижановський, С. Грушевський, С. Бряковський та інші автори.

Журнал був орієнтований, у першу чергу, на парафіяльне духовенство, а також регентів, учителів церковнопарафіяльних шкіл і просте населення. Такий висновок з'являється на основі аналізу тематики статей. На сторінках видання переважно поміщалися статті духовно-морального змісту, матеріали з церковної історії, духовної освіти, медицини, етнографії, церковного співу, поради та настанови для сільських священників, повчання до простого народу, а також ситуації з вірянами, невірними, іновірцями, старовірами та сектантами.

Незважаючи на наявність низки наукових розвідок із проблем розвитку церковної преси у Російській імперії, інформація про церковний спів на сторінках РдСП ще не привертала уваги дослідників, хоча цьому питанню загалом присвячено близько вісімдесяти статей за період

виходу журналу, тому стає очевидно, що дана тема була надзвичайно популярною у XIX ст. і саме це обумовило актуальність дослідження.

«Руководство для сельских пастырей», як історичне джерело, досліджувалося Н. Беліковою [1], але розглядалися матеріали, що стосуються повсякденного життя сільського парафіяльного духовенства українських епархій РПЦ.

Мета – охарактеризувати статті журналу «Руководство для сельских пастырей» в яких іде мова про церковний спів і виявити ступінь їхньої інформативності та доцільності використання в якості історичного джерела.

Досліджувані статті можна об'єднати за тематичним принципом у три основні групи: навчання церковному співу; загальні матеріали з критичними зауваженнями (критика італійського партесного співу, помилки, які допускали хористи); практичні рекомендації півчим для покращення церковного співу.

Перший тематичний блок розпочинається зі статті, підписаної Б-нов, «Сведения о сельских школах, открытых православным духовенством при приходских церквях» (1862 р., № 13) [30] наведено дані за 1861 рік про кількість церковнопарафіяльних училищ та учнів по усіх епархіях Російської імперії. У Київській епархії було найбільше – 1206 училищ із 19015 учнями чоловічої статі та 4573 жіночої. Одним із головних предметів у такому навчальному закладі був церковний спів. У № 33 того ж року у статті з аналогічною назвою [31] надано відомості з вересня 1861 р. по квітень 1862 р.: загальна кількість училищ у 48 епархіях за цей період зросла із 9126 до 21239. У Київській епархії налічувалося 1326 навчальних закладів і 24792 учні чоловічої статі та 6894 жіночої.

У публікації під назвою «Обучение прихожан церковному пению и молитвам» (1866 р.,

№ 9) [20] згадано про розпорядження київського єпархіального керівництва, в якому зазначено, що під керівництвом парафіяльних священників усі прихожани повинні освоїти загальний спів основних молитов під час літургії: «При обучении прихожан пению немногих церковных песней, священники не встретят особенного затруднения. Пусть сначала поют с клиром только умеющие петь и дети, обучившиеся пению в школах» [20, с. 300]. Наголошується на тому, що дітей потрібно віддавати до церковнопарафіяльних шкіл, де вони змалку будуть навчатися церковних піснеспівів і застосовувати їх повсякчас.

У статті «По вопросу об обучении пению в сельских школах и руководственных пособиях по этому предмету» (1868 р., № 49) [24] зазначено: «По Высочайше утвержденному положению о начальных народных училищах 1864 года обучение церковному пению поставлено между обязательными предметами начального курса» [24, с. 522]. Дане рішення пояснюється тим, що церковний спів має позитивний вплив на естетичний, фізичний і духовний розвиток дітей. Далі йде характеристика трьох підручників («Руководство для обучающихся пению», «Руководство к обучению пения в народных школах» і «Краткая метода пения для первоначального общего учения по цифрам и нотам» Г. Ломакіна), які за словами автора допоможуть учителям церковного співу у навчанні своїх учнів.

У № 51 того ж року було надруковане продовження попередньої статті із назвою «По вопросу об обучении пению в сельских школах и руководственных пособиях по этому предмету» [25] під авторством Екземплярського, де здійснено огляд «Общепонятного руководства к изучению нотного церковного хорового и одиночного пения» складеного учителем духовного училища Іваном Казанським (Москва, 1868 р.).

У матеріалі «Несколько слов об обучении музыке и пению в наших духовных училищах и семинариях» (1876 р., № 40) [13] йдеться про досвід запровадження у школах і навіть серед робочого населення західноєвропейський країн обов'язкового хорового співу: «На западе Европы, особенно в некоторых государствах, музыка и пение получили право гражданства не только в школе, но и в жизни и сделались популярными не только в высшем сословии, но и в среднем и низшем» [13, с. 146]. За словами автора, музика сприяє формуванню культури, серед тих, хто навчається співу не виявлено випадків пияцтва та розбоїв. Тому за

прикладом Австрії, Німеччини й Англії у Російській імперії курси співу вводять у народних школах та учительських семінаріях як обов'язковий предмет, а у середніх навчальних закладах: реальних училищах, чоловічих і жіночих гімназіях та інститутах спів у чоловічих, а музика у жіночих навчальних закладах зроблено рекомендованим до вивчення, оскільки: «Обучение пению образует сердце, укрепляет волю, пробуждает и оживляет национальное чувство» [13, с. 144].

У статті «Образовательное значение пения» (1883 р., № 15) [18] підкреслюється роль співу, як елементу вираження почуттів та емоцій, без яких людина не була б людиною: «Каждому человеку, говорит С.И. Миропольский, вместе с даром слова прирождена потребность в пении выражать свои внутренние состояния, настроения и жизнь чувства» [18, с. 362]. Зазначено, що християнська релігія не відкидає мистецтва, а навпаки користується ним: «Для возвышения человека от прозаического мира страстей и суеты в мир горний».

У статті «Обучение пению в народной школе (Метод и руководства для элементарного обучения пению в народной школе; духовно-музыкальные произведения необходимые при обучении учеников сельской школы церковному хоровому пению)» (1883 р., № 26) [19] описані практичні рекомендації для учителів, які навчають церковному співу. Підкреслюються переваги цифрової нотації над лінійною. Аналізуються поради відомого викладача музики С. Миропольського та композитора М. Потулова щодо покращення навчання співу.

У статтях «Певческие хоры при церковно-приходских школах» (1883 р., № 27) [22] та «Еще о церковных хорах в приходских церквах» [3] передано один і той самий зміст. Мова йде про те, що хоровий спів не є рідкістю у храмах великих міст: «Если не в каждой церкви можно услышать хоровое пение, то по крайней мере в соборных храмах хор составляет почти неотъемлемую принадлежность праздничного богослужения» [22, с. 263]. Але міщани у переважній більшості відвідують богослужіння у тих церквах, де можна послухати гармонійний спів. У селах такого вибору немає, тому прихожан менше там, де немає хору. Щоб вирішити дану проблему варто запровадити хор півчих при церковнопарафіяльній школі, який буде навчатися правильному співу та буде приваблювати більше людей до відвідування церкви: «Церковно-приходская школа, при обязательном введении в нее хорового

пения с постановой его при богослужении, оказала бы существенно-благотворительное влияние не на одно молодое поколение крестьянства, но и на взрослых» [4, с. 304].

У матеріалі «О церковно-школьных хорах» [17] висвітлена основна причина незадовільного співу церковних хорів – навчання з голосу. Автор зазначає, що регентам і вчителям потрібно позбуватися такої звички, адже усне розучування піснеспівів приводить до їх перекручування та забування правильної мелодії. Рекомендовано навчати хористів нотам і використовувати спів по обиходу, щоб уникати неточності у виконанні: «В виду весьма важного значения церковного пения, обратитъ самое серьезное внимание на то, чтобы оно преподавалось непременно по нотам, по обиходу» [17, с. 323]. Регент може застосовувати скрипку, щоб передати мелодію, яку півчці повинні засвоїти, але не наспівувати.

Наступний тематичний блок «Загальні матеріали про церковний спів з критичними зауваженнями» розпочинається зі статті, опублікованої у 1880 р. під назвою «Несколько слов о пении в наших приходских церквах» [12], де мова йде про популярний італійський партесний спів, який набув широкого поширення через моду, але зазнав критики через труднощі у його виконанні: «Это стремление петь партесное, вывезенное из Италии, из за моря, а не свое, развито очень сильно. Добро бы уже в городах, где есть достаточно лиц умеющих петь, а то берутся на селах крестьяне никакого понятия не имеющие об италианском пении» [12, с. 389]. Далі подано коротку історію зародження італійського стилю, проникнення та вплив на подальший розвиток церковного співу у православних церквах Російської імперії: «При песнопениях церковь более походит на итальянскую оперу, нежели на дом благоговейного молитвословия» [12, с. 391].

У статті «Нетерпимые недостатки в исполнении церковного пения» [14] подані приклади найбільш поширених помилок, які допускають півчці під час виконання молитви: перекручування текстів і мелодії, а також упускання слів молитви. Для запобігання подібних помилок пропонується: «Чтобы певцы прочитывали по крайней мере начальный слова того или другого тропаря» [14, с. 66].

У статті «О некоторых неправильностях в исполнении церковного пения» [16] продовжується тема попередньої статті, де автор священик Михайло Нільський вказує на помилки, яких допускаються хористи під час богослужіння і наголошує, що потрібно спочатку

усвідомити значення молитви, а цим повинен зайнятися священик: «Чтобы мы не только сами знали, но и толково и правильно могли объяснить каждое слово в богослужении» [16, с. 52].

Схожа публікація була у 1895 р. під назвою «Недостатки в исполнении церковного пения» [11], де зазначається: «От недостатка понимания или внимания у некоторых певцов выработался такт церковного пения, не соответствующий по смыслу церковных песнопений» [11, с. 54]. Далі йде перелік усіх можливих помилок, які допускають хористи й у кінці статті рекомендація: «В избежание отрывочности при исполнении песнопений можно требовать, чтобы певцы прочитывали по крайней мере начальные слова тропаря, конец которого обыкновенно поется» [11, с. 56].

У публікації під назвою «Идеалы церковного пения в прошлом веке, не устаревшие и в наши дни» [6] аналізується лист невідомого «любителя церковного благолепия» до ректора Московської духовної академії, де критикується використання хористами партесного співу: «Партесное пение несет не медом и не млеком, и не благоуханием, но игралищем» [6, с. 26]. Автор листа називає такий спів буйним, голосним та «угодным дьяволу» і закликає використовувати прадавні наспіви.

У публікації «Кому не нравится всенародное пение в церкви» [8] мова йде про те, що використання італійсько-оперної церковної музики приваблює слухачів не для молитви, а естетичного задоволення, тому простий всенародний спів не подобається тим, хто не переслідує духовну мету.

Цікавою є стаття «Ошибки в нашем церковном пении» [21], де зазначено, що хористи часто перекручують і вимовляють неправильно слова молитви: «Искажается текст богослужебных песнопений, и прививается неправильное или нехудожественное исполнение их» [21, с. 141]. Також на прикладі «Херувимської» показано неточності перекладу з грецької на слов'янську мову. Через такі недоречності втрачається головний зміст і сенс молитви.

Перша стаття, в якій зустрічаються практичні рекомендації півчцям для покращення церковного співу, надрукована у журналі 1876 р. під назвою «Наименования церковно-богослужебных песней» [10], у ній подана класифікація церковних піснеспівів, які за назвами поділено на шість класів: перші вказують на місця у священних писаннях, з якими поєднується спів християнських пісень, другі – на зміст, треті – на їх об'єм, четверті – на склад,

поетичний розмір та образ співу, п'яті – на позицію півчих і слухачів, шості – на час їхнього виконання під час богослужіння [10, с. 479]. Далі подана детальна характеристика кожної групи піснеспівів.

У статті «Заметка священника о чтении и пении причетников» [5] міститься інформація про основні недоліки у виконанні сільськими причетниками партесного співу: «Пение бывает неправильное, то вялое, неохотное и безжизненное, то слишком поспешное, сливающее слова, то до крайности растянутое, то крикливое» [5, с. 257]. Автор зазначає, що варто використовувати восьмиголосся та спів по «Обиходу» оскільки: «Мелодия обиходного пения всех великолепных песнопений правильна, боголепа, неподражаема и бессмертна... Церковное пение должно быть правильно по глазам, тихое, назидательное, внятное, благочестивое, выразительное, стройное и умиленное» [5, с. 258].

У матеріалі «Еще о церковном пении» [3] описана цікава історія з життя випускника семінарії та регентського училища, який створив хор півчих в одному із сільських храмів, де раніше був тільки всенародний спів і став його регентом. Священик підтримав ініціативу молодика й уже незабаром розпочав свою діяльність: «Хор из крестьянских мальчиков и подростков» [3, с. 583].

У 1885 р. було надруковано статтю під назвою «Результаты общего пения в церкви» [32], де висвітлено переваги загального співу: «Не требует никаких издержек со стороны церкви, быстро научает прихожан знанию молитв, усиливает любовь к богослужению» [32, с. 90]. Автор статті священник Н. Смирнов ділиться практикою запровадження у своїй церкві всенародного співу: «Мы с псаломщиком сходили в три места к прихожанам, еще не певшим, собирали в них прихожан и подучивали к Пасхе» [32, с. 90]. У результаті, співали як чоловіки, так і жінки.

Ще одна практика запровадження загального співу описана у першому випуску журналу 1886 р. «Легчайший способ ввести общее пение в церкви» [9]. Вона полягає у тому, що народний учитель разом із хором хлопчиків спускався із криласу та ставав посеред церкви біля прихожан. У результаті, через рік була повна церква людей.

У наступному тексті наголошується на важливому значенні молитви та відповідальності, яка стоїть перед її виконавцями «чтецами и певцами». Далі подано шістнадцять правил, яких повинні дотримуватися вище згадані

особи під час богослужіння, звернемо увагу на ті, які стосуються півчих:

«1. Читай и пой внятно и неспешно...

7. Во время службы не кашляют громко на всю церковь, не разговаривают, а тем более смеха не творить...

8. Ходи тихо, смиренно и с благоговением...

9. Старайся и петъ Господу разумно и от чистого сердца, так чтобы твое пение, проникая в сердца людей, располагало и их к молитве.

10. Пой так, чтобы можно было понять слова, не торопись.

11. Напев не изменяй по своему произволу.

12. Читай и пой с одинаковым благоговением и усердием всегда. Работаешь ты Богу, а не людям...

13. ...Никогда не ленись учиться оному (пению) и не пренебрегай советами знающих людей.

14. Если священник указывает тебе на ошибку или недостаток... слушай и исправляй...

16. Добрых, послушных, любящих дело Божие и усердных чтецов и певцов да благословит Господь и да поможет им стать лучшими...» [33, с. 407].

Священик Михайло Нільський у своїй статті «Заметка относительно улучшения церковного пения по богослужебным книгам» [15] згадує про найбільш поширені помилки, які зустрічаються у неумілих хористів при виконанні співу по книгах: «Смотрят и поют по имеющимся в тексте знакам препинания... Дают полную волю фантазии или слушают советы других...» [15, с. 509] та ділиться практичною рекомендацією, яку він застосував, щоб уникнути неправильного виконання піснеспіву: «Я стал брать богослужебный книги на дом. Здесь прочитав со вниманием каждую церковную песнь, и применялся к назначенному для ея пения гласу, я разделял ее поперечной чертой по предложениям» [15, с. 511].

Священик Володимир Данкевич стикнувся із тією ж проблемою, що і автор попередньої публікації, тому для вирішення помилок, які допускають хористи, дає пораду усім священникам: «личное управление поющими либо личное присутствие на спевках и наблюдение за строгим выполнением предварительно указанных ударений и означенных остановок» [2, с. 103], оскільки у духовних семінаріях майбутній кандидат у священство отримує достатню підготовку для цього.

У статті «К вопросу об организации певческих хоров» [7] розглядаються недоліки у виконанні «простого» церковного співу: «Неуме-

ренно растягивать одно и сокращать другое (речь о милодии)... мешающие молящимся разбирать слова церковных песнопений» [7, с. 243]. Далі зазначено вирішення даної проблеми: «Если бы хоровое простое пение выполнялось в точности по Обиходу Бехметева, то никакой не было бы помехи и для правильной акцентуации т. е. ничто не мешало бы верно соблюдать ударения слов» [7, с. 243], тобто, чітко та правильно співати.

У статті під заголовком «К вопросу об улучшении церковного пения в сельских приходах» [28] зазначено: «Необходимо, чтобы во всякой церкви было полное собрание нотного богослужбных книг синодального издания (обиход, Октоих, Ирмологий, праздники нотного пения и триодь нотная), и чтобы псаломщики неизменно по ним пели» [28, с. 283]. Такі заходи необхідні для того, щоб уникнути неточності у виконанні мелодії.

Автор наступної публікації «Что петь сельским церковным хорам?» [27] В. П-ський повідомляє, що слабкою стороною більшості хорів є підбір репертуару, тобто вибір авторів і музичних творів для виконання під час богослужіння. Тому дає рекомендований перелік музичних композицій, щоб полегшити та покращити діяльність церковного хору.

У статті «Об улучшении церковного пения в сельских приходах» [26] дані ті ж самі рекомендації, що й у кількох попередніх: «Приготовление, под надзором священников, к каждому предстоящему праздничному богослужению... Обязательное исполнение ими (псаломщиками) церковных служб по нотным богослужбным книгам» [26, с. 62].

В. Родніков у статті «Чтение и пение церковное» [29] пише: «Нужно ограничить стремление певцов к пению партесному... Лучшим средством к поднятию церковного пения следует указать обучение пению в сельской школе; из питомцев школы можно образовать «осмысленный» хор» [29, с. 68].

Автором заключної публікації з порадами для покращення церковного співу у сільських церквах став священник В. Пестряков, який зазначає, що у містах церковний спів значно краще розвинений, ніж у селах, тому було б добре: «Если бы городские хоры широко открыли двери на свои спевки всем желающим учиться... Пригласить на месяц на два опытного регента» [23, с. 183].

Як видно з проаналізованих публікацій, журнал «Руководство для сельских пастырей» достатньо інформативний на предмет досліджуваної теми. Із опублікованих статей можна

дізнатися про стан освіти на селі та значення церковнопарафіяльних шкіл у розвитку церковного співу, які основні помилки допускали хористи під час виконання піснеспівів та які були запропоновані методи для їх вирішення. Даний матеріал є цінним джерелом при дослідженні історії церковного співу, а також історії української культури другої половини XIX – початку XX ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Белікова Н. «Руководство для сельских пастырей» як джерело з історії повсякденного життя сільського парафіяльного духовенства українських епархій РПЦ // Нові сторінки історії Донбасу. 2016. Кн. 25. С. 146-163.
2. Данкевич В., св. Что может и должен сделать пастырь приходский для того, чтобы церковное пение было разумным и осмысленным? // Руководство для сельских пастырей. 1897. № 22. С. 97-103.
3. Еще о церковном пении // Руководство для сельских пастырей. 1884. № 35. С. 581-584.
4. Еще о церковных хорах в приходских церквах // Руководство для сельских пастырей. 1883. № 29. С. 302-304.
5. Заметка священника о чтении и пении причетников // Руководство для сельских пастырей. 1883. № 44. С. 256-258.
6. Идеалы церковного пения в прошлом веке, не устаревшие и в наши дни // Руководство для сельских пастырей. 1886. № 18. С. 26-27.
7. К вопросу об организации певческих хоров // Руководство для сельских пастырей. 1891. № 26. С. 237-243.
8. Кому не нравится всенародное пение в церкви // Руководство для сельских пастырей. 1886. № 25. С. 141-143.
9. Легчайший способ ввести общее пение в церкви // Руководство для сельских пастырей. 1886. № 1. С. 26-27.
10. Наименования церковно-богослужбных песней // Руководство для сельских пастырей. 1876. № 50. С. 479-489.
11. Недостатки в исполнении церковного пения // Руководство для сельских пастырей. 1895. № 2. С. 54-56.
12. Несколько слов о пении в наших приходских церквах // Руководство для сельских пастырей. 1880. № 50. С. 388-398.
13. Несколько слов об обучении музыке и пению в наших духовных училищах и семинариях // Руководство для сельских пастырей. 1876. № 40. С. 142-155.
14. Нетерпимые недостатки в исполнении церковного пения // Руководство для сельских пастырей. 1885. № 20. С. 65-66.
15. Нильский М., св. Заметка относительно улучшения церковного пения по богослужбным книгам // Руководство для сельских пастырей. 1887. № 52. С. 507-511.
16. Нильский М., св. О некоторых неправильностях в исполнении церковного пения // Руководство для сельских пастырей. 1886. № 2. С. 51-52.
17. О церковно-школьных хорах // Руководство для сельских пастырей. 1904. № 30. С. 319-324.
18. Образовательное значение пения // Руководство для сельских пастырей. 1883. № 15. С. 361-374.
19. Обучение пению в народной школе (Метод и руководство для элементарного обучения пению в народной школе; духовно-музыкальные произведения необходимые при обучении учеников сельской школы церковному хоровому пению) // Руководство для сельских пастырей. 1883. № 26. С. 209-225.
20. Обучение прихожан церковному пению и молитвам // Руководство для сельских пастырей. 1866. № 9. С. 299-302.
21. Ошибки в нашем церковном пении // Руководство для сельских пастырей. 1904. № 41. С. 140-143.
22. Певческие хоры при церковно-приходских школах // Руководство для сельских пастырей. 1883. № 27. С. 263-265.
23. Пестряков В., св. О мерах к лучшей постановке церковного пения в сельских храмах // Руководство для сельских пастырей. 1905. № 42. С. 181-185.
24. По вопросу об обучении пению в сельских школах и

руководственных пособиях по этому предмету // Руководство для сельских пастырей. 1868. № 49. С. 522-535.

25. По вопросу об обучении пению в сельских школах и руководственных пособиях по этому предмету // Руководство для сельских пастырей. 1868. № 51. С. 608-619.

26. П-ский В. Об улучшении церковного пения в сельских приходах // Руководство для сельских пастырей. 1901. № 38. С. 58-62.

27. П-ский В. Что петь сельским церковным хорам? // Руководство для сельских пастырей. 1900. № 34. С. 374-381.

28. П-ский В. К вопросу об улучшении церковного пения в сельских приходах // Руководство для сельских пастырей. 1898. № 47. С. 280-284.

29. Родников В. Чтение и пение церковное // Руководство для сельских пастырей. 1902. № 37. С. 63-69.

30. Сведения о сельских школах, открытых православным духовенством при приходских церквах // Руководство для сельских пастырей. 1862. № 13. С. 426-428.

31. Сведения о сельских школах, открытых православным духовенством при приходских церквах // Руководство для сельских пастырей. 1862. № 33. С. 560-563.

32. Смирнов Н., св. Результаты общего пения в церкви // Руководство для сельских пастырей. 1885. № 49. С. 88-90.

33. Софронович И., св. Чтецам и певцам // Руководство для сельских пастырей. 1885. № 21. С. 404-409.

Perepeliuk Olha

«Guide to Country Clergymen» about Church Singing

The theological and publicistic magazine «Guide to Country Clergymen» («Rukovodstvo dlya Selskikh Pastyrey») was published for 57 years (1860-1917), edited by the rector and was of great popularity among readers. After the release of the first several issues, about two thousand people subscribed the magazine, and their number grew year by year. The magazine was oriented, first of all, at the parish clergy, as well as regents, teachers of church parish schools and the ordinary people. Such a conclusion has appeared on the basis of the articles subject matters analysis. In general, the pages of the magazine contained articles of spiritual and moral content, materials on church history, medicine, ethnography, advice and guidance to country clergymen, preachings to the common people, situations with believers, non-believers, adherents of different faiths, old-believers and sectarians, as well as religious education.

The publications on the church singing of the weekly «Guide to Country Clergymen» for the whole period of its existence are analyzed in the paper. The level of their information value and their suitability as a historical source are determined.

The examined publications are united according to the thematic principle into three main groups: teaching church singing; general materials with critical remarks (criticism of Italian parte singing, mistakes made by choristers); practical recommendations for improving the church singing.

Despite the presence of a number of scientific researches on the issues of the development of the church press in the Russian Empire, information about teaching church singing on the pages of the «Guide to Country Clergymen» has not attracted the attention of researchers yet, though about eighty articles were devoted to the issue of church singing during the period of the journal's existence, therefore it becomes obvious that this theme was extremely popular in the nineteenth century and this fact precisely caused the relevance of the research.

The magazine «Guide to Country Clergymen» is informative enough on the theme of the research. From the analyzed articles it is possible to learn about the state of education in the rural areas and the role of parochial schools in the development of church singing, the major mistakes which were made by choristers during the church chanting and the methods suggested for correcting them. This material is a valuable source for the study of the church singing history, as well as the history of Ukrainian culture of the second half of the nineteenth and early twentieth centuries.

Keywords: church singing, historical source, publicistic, «Guide to Country Clergymen», religious education, Italian parte singing